

Adatok pusztaszentimrei családok történetéhez

BOGNÁR ANIKÓ

1997 júliusában a Bács-Kiskun megyei Soltszentimrén végzett terepkutatás egyik résztvevőjeként az 1916-31 közötti első, helyi római katolikus keresztelési anyakönyvet céduláztam, illetve interjúkat készítettem a falu betelepüléséről, családjainak történetéről.¹

Előadásom ezek alapján két, egymástól jól elkülöníthető részből áll: első felében az 1916. augusztus 20-tól 1931. december 27-ig vezetett keresztelési anyakönyv adatait elemzem. Vizsgálatom nem terjedt ki mindenre, amit az anyakönyvek elárulnak számunkra. Elsődleges célom a szülők származási helyének feljegyzése volt, ezen kívül rögzítettem az egy évben keresztelte gyermekek számát. A falu életében legjelentősebb szerepet játszó családokban született gyermekekről kartont készítettem, mely segítségével néhány keresztelési, házassági szokásra tudok következtetni.

A második részben az interjúk alapján összefoglalom két családot: a Gelencsér és a Király-Varga család történetét, megtelepedését, életét új lakóhelyükön.

A keresztelési anyakönyv néhány tanulsága.

Pusztaszentimre legjelentősebb (ismert, jómódú, köztisztelőben álló) családjainak anyakönyvből kiolvasható adatait gyűjtöttem. A családok kiválasztásánál az addig elkészített interjúk jelentettek vezérfonalat. Az anyakönyvezett gyerek egyik szülője e családokból került ki. Feldolgoztam így a Király-Varga, Baglyas, Gelencsér, Makkos, Korom, Csernák, Apró, Szendi, Szakács családban született gyermekek adatait. Egy kartonra a keresztelte gyermek neve, születési ideje, szülei neve és származási helye, a keresztszülő neve, esetleges házasságkötésének ideje került. Összesen 110 db cédula készült, az 1916-31. közti évekről. Az anyakönyvben található összes esetszám 729. A gyermekek és szülők nevei – értelemszerűen – teljesekek. A keresztszülőt hét esetben nem jegyezték be az anyakönyvbe. Elhalálozásról – dátummal együtt – nyolc esetben találunk bejegyzést. A megjegyzés rovatba húsz esetben írták be a majdani házastárs nevét és a házasságkötés idejét. Így e három utóbbi kategória adatait mindenképpen hiányosnak kell tekintenünk. Az időbeli korlátozásból adódóan pedig nem tudhatjuk biztosan az egy-egy családban született összes gyermek számát.

Keresztszülőnek az esetek több mint felében (56) nem családtagot választanak, hanem műrokoni kapcsolatokat alakítanak ily módon. 44 esetben az anya ill. az

¹ A családtörténeti anyaggyűjtésben Juhász Antal: "Migráció és településtörténet a Duna-Tisza közén a 18. század elejétől a 20. század közepéig" című kérdőívét használtam.

apa rokona a keresztanya, döntően azonban az anyáé (az arány 35-9). 4 esetben a bába a gyermek keresztszülője. Arra, hogy egy gyermeknek több keresztszülője legyen, nem találtam példát. Egy családban több vagy akár mindegyik gyermeknek viszont lehet ugyanaz a keresztszülője. A vizsgált 54 családból ez 18-ban fordul elő. A Gelencsér család esetében fordul elő több alkalommal, hogy az összes gyermeket ugyanaz tartotta keresztvíz alá: Gelencsér József és Sallai Teréz 5 gyermekének Varga Erzsébet, Gelencsér János és Nagy Verona 4 gyermekének Nagy Julianna, Gelencsér István és Bozó Borbála 3 gyermekének Gelencsér Rozália a keresztanya. Két ikerpárt kereszteltek a faluban. Az egyik esetben Korom József és Miklós Julianna gyermekeinek, Juliannának és Ádámnak ugyanaz, Korom Mária a keresztanya. A másik ikerpár, Boldog György és Korom Teréz Ilona és Teréz nevű gyermekei esetében más a két gyermek keresztanyja: Ilonáé Péli Mária, Terézé Korom Etel. E két példa alapján nem vázolható föl, hogy ikrek esetében milyen keresztelési szokások éltek a faluban.

A falu vezető családjai közti keresztelésre-házasodásra találhatunk példát, de állandónak és jellemzőnek nem mondható. Egy-egy alkalommal találhatunk kereszteléseket: Gelencsér - Király-Varga, Gelencsér - Apró, Korom - Apró, Korom - Szakács, Szakács - Király-Varga. Hasonló jelenséget, mint amit násznagyság esetében egyik adatközlő elmondott Gelencsér Józsefről, a rendelkezésre álló adatokból nem lehet kiolvasni. „*Volt annyi lakodalom vagy esküvő, a nagypapa mindenütt násznagy volt. Mindenhova násznagnak hívták.*” (Taródi Lajosné, sz. Gelencsér Margit)

A keresztelési anyakönyv adatai a szülők és a keresztelt gyermekek majdani házassági kapcsolataira is utalnak. A 60 vizsgált házasság esetében találhatunk nagy családok közti kapcsolatot: Gelencsér - Apró, Gelencsér - Szakács, Gelencsér - Korom, Király-Varga - Makkos, Király-Varga - Gelencsér, Korom - Apró, Korom - Mihály, Apró - Szendi, Szendi - Korom, Szendi - Szakács. Ezek azonban egy-egy alkalommal fordulnak elő, tehát nem gyakoribbak, mint a más családokkal kötendő házasság. Ahhoz, hogy tendenciát lehessen megállapítani ill. kizárni e családok közti házasodásról, a következő generációk sorsát, újabb anyakönyveket kell fel dolgozni.

Az egy helyről érkezett családok korábbi kapcsolataikat itt is ápolták: Gelencsér Mihályné (sz. Tóth Erzsébet) szavaival: „*A Gelencsér és a Tóth család összetartottak, úgy, hogy egymásnak kereszteltek, ezek Perkatáról jöttek, mind a kettő.*” Az adatközlő Tóth Erzsébet keresztszülei, Gelencsér József és neje, valamint későbbi férje, Gelencsér Mihály is ugyanennek a családnak a tagja.

A szülők származási helye szerepel a bejegyzett adatok között, így akkor is meg tudjuk mondani, honnan érkeztek Szentimrére a vizsgált családok, ha azt a családi emlékezet esetleg már nem őrizte meg.² Eszerint a következő családokról állíthatjuk bizonyosan az anyakönyvi adatok alapján, hogy honnan érkeztek.

² Az összesítésben fölhasználtam a terepgyakorlaton Töröcsik István által készített kivonatot, a csenegódi római katolikus születési anyakönyv (1899-1901) pusztaszentimrei lakosairól.

Gelencsér	Perkáta
Király-Varga	Kecskemét
Baglyas	Dunaföldvár
Makkos	Kerekegyháza
Korom	Mindszent
Apró	Mindszent
Szendi	Tiszavárkony

Családtörténetek

A bemutatásra kiválasztott két család az első telepesek közé tartozott. Mindkettő a falu jól gazdálkodó, tekintélyes, elismert gazdacsaládjává vált. A két beköltöző családfő, Király-Varga Lajos és Gelencsér József falubeli rangját mutatja, hogy hosszú időn keresztül a falu bírái voltak.³

A Gelencsér család

A betelepülő családfő, Gelencsér József 1862-ben Nagy-Perkátán (Fejér m.) született, és Székesfehérváron katonáskodott. Itt ismerte meg későbbi feleségét, Bognár Annát. Ő is perkátai származású volt, Fehérváron a Szapáry grófnoknál szolgált. Az 1880-as évek első felében házasodtak össze, Nagy-Perkátán telepedtek le, ahol 1891-ig laktak. A jobb élet reményében indult útnak az egész család. Perkátán kicsi, néhány holdas birtokuk volt.

1891-ben költözött a család a Szent Imre pusztai Ivánka-birtokra, ahol földműveléssel kezdtek foglalkozni. Az Ivánka-birtokon a szőlő adta a megélhetést nyújtó munkát. Emellett azonban a szomszédos 200 holdas Oppenheim-féle szőlőterület biztosított fuvarozást, napszámos vagy hónapos munkát. Ahogy Gelencsér János mondja: *„Rengeteg fuvaros kellett, a trágya, meg minden, amit elő kellett állítani a telepítéshez, ezt mind fuvarosok szállították oda. Volt, aki Izsákra járt, a környékbeli tanyákra, ahol állatot tartottak, onnan trágyát hordtak.”* Gelencsér József még Perkátáról hozott magával lovakat, fuvarozott, később borügynök lett, ebből gyűjtötte vagyonát és tartotta el egyre népesedő családját. A csengődi határnál vett ezen kívül 2 hold homokterületet, ezt telepítette be szőlővel, ennek hasznából is gyarapodott.

Szentimrén első házukat a mai Mátyás utcában vették. Több ház állt ezen az akkor még külterületi részen, amelyeket tanyának neveztek. A nádtetes kis házakat cselédek építették maguknak, majd eladták. Szemléletes leírást ad a kis házról és a benne lakók életéről Taródi Lajosné (sz. Gelencsér Margit): *„...olyan kicsi ház volt, hogy a nagymama mindig mondta, neki már mindig éjszaka be kellett a kenyeret*

³ A családtörténeteket interjúk alapján állítottam össze.

dagasztani, mert ha bevitte a teknőt, akkor már nem fértek. Olyan korán kellett kelni, hogy mire a család fölkel, addigra ez kikerüljön onnan."

Az újonnan ideköltözők emlékezetében a terület mint pusztá maradt meg: *„...mondta a nagymama, hogy ez olyan vadon volt, hogy kaszáltak, és lépten-nyomon a kígyó volt.”* (Taródi Lajosné sz. Gelencsér Margit)

A Gelencsér családban 10 gyermek született: 9 fiú és 1 lány. A lány (Teréz) gyermekkorában meghalt. Ismert volt a faluban az *"Egy asszonynak kilenc lánya"* kezdetű nóta Gelencsér családra formált változata:

Egy asszonynak kilenc fia, nem győzi számlálni.

Este kiáll a kapuba, hívja vacsorázni:

Jóska, Jani, Misa, Ferkó, Gergő, Pista,

Lajos, Imre, kis Andriska, gyertek vacsorára!

(Taródi Lajosné sz. Gelencsér Margit, Gelencsér Mihályné sz. Tóth Erzsébet)

Szépen gyarapodott a család, 1930-ra 53 hold földje, 9 hold szőleje, két háza és Király-Varga Lajossal közös borkamrája volt a családfőnek. Az Ivánka-adósság visszafizetése igen komoly megterhelést jelentett az itt élők számára, részletekben, kölcsönökből fizették földjüket, vették meg másodsorra falujukát. Kölcsönt a Duna-vidéki Takarékpénztár adott, egyik alapító tagja, Szekulesz Mór révén, aki a faluban működő szeszfőzde tulajdonosa volt.

A kölcsön visszafizetésének komoly terhét Gelencsér János szavai jól érzékeltetik: *„Nekünk volt tehenünk, lovunk, édesanyám disznókat tartott, szóval jó anyagi körülmények között éltünk. És amikor Ivánka-adósság jött, (...) volt olyan év, hogy száz hektó mustja termett az édesapámnak, és a száz hektó mustnak az értéke nem volt elég egy évi kamatra, akkor, amikor négyezer arany pengőt kellett az édesapámnak fizetni az Ivánka-adósságba. Az után a két hold szőlő után, amit vett.”*

A tehetősebb birtokosok – így Gelencsér József is – az árverezés ellen banki védettséget kaptak. A visszafizetés terhei azonban 1929-ben bekövetkezett halála miatt már nem rá neheztek. A 9 gyermek közül három, József, János és Ferenc gazdálkodó lett. Mihályt a kommunisták lőtték agyon 1919-ben. Gergely ugyancsak 1919-ben halt meg, spanyolnáthában. Lajos kereskedőként, István pedig iparosként dolgozott Pesten. Imre ügyvéd lett, és Kecskeméten élt.

A visszaemlékezések szerint Gelencsér József ismert, köztisztviselőként álló személy volt, aki 9 évig, 1921-től 1929-ig a falu bírása volt. *„Volt annyi lakodalom vagy esküvő, a nagypapa mindenütt násznagy volt. Mindenhová násznagynak hívták, közkedvelt ember volt.”* (Taródi Lajosné sz. Gelencsér Margit) Ugyanő, az unoka írja le így a nagyszüleit: *"A nagypapa is olyan görbe bottal járó, nem túl magas növésű, olyan közepes lehetett. Molett volt, mire már megöregedett.(...) A nagymama meg vékony, sovány öregasszony."* Aki – tegyük hozzá – 10 gyermeket hozott a világra. Ugyancsak Taródi Lajosné visszaemlékezéséből idézem: *„A nagymama mindig azt mondta, kislányom, én egyik évben szoptattam, másik évben mindenórás voltam”*

Összetartó, nagy családként ismerték a Gelencséreket, *„...a községben meg is jegyezték: Na, a Gelencsérek összetartanak.”* (Gelencsér Mihályné sz. Tóth Erzsé-

bet) Amíg a családfő, Gelencsér József élt, nagy névnapokat tartottak, ahol a család tagjai, a főjegyző, Kasztorszki, ill. a szomszédos Matyóban lakó Veréb százados is részt vett. A családtagok, a gyerekek azonban gyakran külön-külön is köszöntötték őket: „*A nagypapához elmentek és elborozgattak. Vagy a nagymama főzött egy darab sonkát, mert akkor úgy mondták: Sunkát főzött a nyanya.*” (Taródi Lajosné sz. Gelencsér Margit) Az összetartás a nagyszülők halála után is megmaradt: „*Egy-egy lakodalom, vagy esküvő (...), annak apraja-nagyja mind ünneplőben biztos, hogy ott volt. Esküvőnél is. Azok nemcsak lakodalomba mentek el, hanem az esküvőre is, mind már rendesen, ünnepélyesen felöltözve.*” (Gelencsér Mihályné sz. Tóth Erzsébet)

A Király-Varga család

A Király-Varga család Kecskemétről költözött Szent Imre pusztára. A családfő, Király-Varga Lajos foglalkozása juhász volt, felesége, Kudricza Julianna, szintén juhász-családból származott. Adatközlőim emlékezete szerint 21 gyermekük született, többségük Kecskeméten, közülük 9 maradt életben. A legfiatalabb leány 1897-ben már Szentimrén, nővére pedig, aki 9 évvel idősebb, Kecskeméten született, ott is keresztelték. A 9 gyermek közül 7 leány volt.

A családfő valószínűleg korábbi foglalkozását folytatta rövid ideig Szentimrén is. Egész családjával az ún. Mészöly-tanyába költöztek be, egy hosszú cselédházba, amelyben csak ők laktak.

Az 1900-as évek elejére már a faluban lakott a család, a mai központban álló volt cselédházat vették meg. Gazdálkodtak, 10 hold szőlőt műveltek és számottevő, elsősorban rozstermő szántójuk volt. Ez biztosította megélhetésüket, A visszaemlékezések szerint jómódú családnak számított a Király-Varga család. Király-Varga Lajos 1920-tól a községi képviselő-testület tagja volt.

Az Ivánka-adósság visszafizetése a gyerekekre maradt, a fölöstott birtok utáni mértékben fizettek.

A kapcsolatot sokáig ápolták volt lakóhelyükkel, rokonaikkal. Ha Kecskemétre mentek, mindig „*hazamentek*”, ha vonat nem járt, gyalog is megtették a 35 kilométeres utat. Bejártak piacra, látogatták a rokonokat, barátokat. Onnan is jöttek hozzájuk névnapra, ill. a fiatalok egy-egy hétre koranyáron.

Nagy névnapokat tartottak. Lajos napkor 40-50 főnek terítettek a hosszú cselédház tornácán. „*Hiresek voltak az ő névnapjai!*” – emlékezett az egyik unoka, Baglyas Jánosné (sz. Nagy Erzsébet). Állandó vendégek voltak – az idelátogató és a helybéli családtagokon kívül – a főjegyző és az adóügyi jegyző, valamint Plati György budapesti ügyvéd. Halászlét főztek. A házigazdának saját halastava volt, amelyből egyébkor nem is igen halásztak: „*Ő csak erre tartotta, hogy Lajos napkor tartotta a nagy névnapot.*” (Baglyas Jánosné sz. Nagy Erzsébet)

Unokái elmondása alapján Király-Varga Lajos kemény, öntudatos, mélyen vallásos ember volt, precíz, jó gazda. „*Minden áldott nap ment a misére. Télenyáron.*” (Gelencsér Mihályné sz. Tóth Erzsébet) Gelencsér Mihályné mondta el a történetet, mikor a nagypapa a vesztes Ivánka-per után az ügyvédnek Pestre pénzt

vitt, de azt nem adta át: „A nagypapa odaállt elébe, a mellényzsebére mutatott: Itt a pénz, uram, de nem adom oda! Visszahozta a pénzt. Két nap múlva csak föl kellett vinni, de hát nem ő adta oda.” Gazdasága példás volt. Az istállók padlóján téglával kirakott vályú futott végig egy nagy medencébe, a trágyalé elvezetésére. Az udvart minden reggel fölsöpörte. „Abba az időbe parasztember létére kínos precíz volt. Hogy az istállóban egy szalma hogy keresztbe álljon, ne ott álljon, ahol annak kell, olyan nem volt.” (Gelencsér Mihályné sz. Tóth Erzsébet)

A két család története természetesen nem ad lehetőséget általános következtetések levonására a falu társadalomtörténetére vonatkozóan, az első betelepülők vékony rétegének sorsát azonban jól példázza az ő történetük. Egymással jó viszonyt alakítottak ki, összetartottak. Korábbi lakóhelyükön sem voltak vagyontalanok, Szentimrére kerülve pedig - termelési tapasztalataikat felhasználva - gyarapodni tudtak, így gazdasági-társadalmi helyzetüket tekintve a falu vezető családjaivá váltak.

Adatközlők

Baglyas Jánosné sz. Nagy Erzsébet, Pusztaszentimre 1913.

Gelencsér János, Pusztaszentimre 1914.

Gelencsér Mihályné sz. Tóth Erzsébet Mária, Pusztaszentimre 1916.

Taródi Lajosné sz. Gelencsér Margit, Pusztaszentimre 1916.

Angaben zur Geschichte einiger Familien im Dorf Pusztaszentimre

ANIKÓ BOGNÁR

Der Aufsatz bringt Angaben zur Geschichte einiger Familien im Dorf Soltszentimre (früher Pusztaszentimre). Im ersten Teil werden aufgrund der katholischen Taufmatrikeln (1916-1931) Taufbräuche und Herkunftsorte beschrieben; danach wird die Geschichte zweier Familien verfolgt, die im Dorf eine wichtige Rolle spielten. Von einer dünnen Schicht der ersten Ansiedler kann festgestellt werden, dass auch schon am ursprünglichen Wohnort nicht unbemittelt waren, in Szentimre aber hinsichtlich ihrer wirtschaftlich-gesellschaftlichen Stellung zu den einflussreichsten Familien der Gemeinde wurden.